

IV. РЕЛІГІЙНА СИМВОЛІКА

УДК: 299.572-135(477)

**Тетяна ГРУШЕВА,
Дар'я ПОНЯТКОВА**

Релігійна символіка українських неоязичників/рідновірів

Неоязичники/рідновіри зайняли свою нішу на релігійній мапі України. Відповідаючи західним тенденціям, що спрямовані на відродження дохристиянської культури, сучасні українські язичницькі рухи мають певні особливості, які представлені україноцентризмом та включеністю в суспільні процеси. Їхня релігійна символіка також сприяє збереженню традиційної культурної спадщини. Цей незмінний атрибут культових практик неоязичників/рідновірів та їхніх обрядових дій візуалізується за допомогою вишивки, писанкарства, живопису, архітектури. Особливу увагу приділено державним символам (прапору і тризубу), які для сучасних язичників є центральними духовними символами і мають світоглядне значення.

Ключові слова: неоязичники, рідновіри, символ, світогляд, обряди

**Tetyana Grusheva,
Daria Poniatkova**

Religious symbols of Ukrainian neopagans/ridnovers

Neopaganism/ridnovers taken their place on the religious map of Ukraine. Modern Ukrainian pagan movements correspond to Western tendencies aimed at the revival of pre-Christian culture, but have specific features that are represented by Ukrainian-centrism and participation in social processes. In addition, revived religious symbols contribute to the preservation of traditional cultural heritage. It accompanies the cult practices of neopaganism/ridnovers and their ritual actions and is visualized with the help of embroidery, Easter painting, painting, architecture. Particular attention is paid to state symbols (flag and trident), which for modern pagans are central spiritual symbols and have a worldview significance.

Keywords: neopaganism, indigenous, symbol, worldview, rites

У другій половині ХХ ст. західний світ зіткнувся з новою релігійною тенденцією – актуалізацією ідей, пов'язаних із реанімацією язичницьких учень. Ця тема вимагає окремого дослідження, але загальний знаменник таких наукових інтересів уже чітко вимальовується. Глобалізація спричинила появу нових імпульсів

міжкультурного спілкування, формування міжнаціонального простору, інтеграції народів світу та певною мірою нівелювала етнічні особливості. Ці хвилеподібні за характером процеси, однак, зовсім не означають відмови від етнонаціональної самоідентифікації. Навпаки, специфічною реакцією на таку інтернаціоналізацію стало зацікавлення історичним минулим різних країн, що, своєю чергою, вкотре привернуло увагу до фольклору, релігійних громад етнічної спрямованості тощо. Україна не є винятком, але згадана релігійна тенденція на її теренах має свою виразну специфіку. Ми погоджуємося із дослідником Д. Базилом, який називає цей феномен “українським рідновірством”, тому що вітчизняні релігійні організації, які відроджують дохристиянські вірування, ідентифікують себе за етнонаціональними ознаками [2] (що не завжди принципово для неоязичників в інших країнах світу). Усвідомлюючи, що між неоязичництвом та рідновірством існують суттєві відмінності, як і в самому рідновірському русі України, розглянемо найбільш поширені в цьому середовищі автентичні символи. Актуальність теми обумовлюється значним потенціалом рідновірів, їхньою включеністю в суспільне життя країни, відстоюванням позицій україноцентризму. Практична сторона теми лежить у міжконфесійній площині: взаємини українських християн і рідновірів є напруженими; для мінімізації дезінтегруючої ролі релігії в суспільстві потрібен діалог на підставі наукового аналізу, що може стати шляхом до порозуміння.

В українській історичній та філософській науках уже неодноразово висвітлювалися різні аспекти культових практик рідновірів. Відзначимо науковий доробок А. Колодного, який окреслив місце релігійних течій, що прагнуть відродити язичницькі форми давньої релігійності українців на сучасній релігійній карті країни [7; 8].

У своїх роботах О. Смержевська, на базі офіційних документів християнських конфесій, вивчає їхнє ставлення до рідновір'я в Україні. Дослідниця зауважує, що в православному середовищі є розуміння суті новостворених культів як таких, які використовують язичницьку символіку й намагаються на новій основі “відродити” історичне язичництво [18]. Використання символів рідновірськими рухами частково проаналізоване М. Лесів у книзі “The Return of Ancestral Gods: Modern Ukrainian Paganism as an Alternative Vision for a Nation” [19], а також у статті Д. Базики “Українське рідновірство та неоязичництво: проблеми диференціації та самоідентифікації” [3].

Незважаючи на наявні наукові розвідки, тема релігійної символіки рідновірів ще потребує конкретизації матеріалами доступних джерел релігійного походження. Такими є друковані та інтернет-публікації українських рідновірських/неоязичницьких організацій та їхніх лідерів, де розкривається суть основних символів з погляду віровчення.

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, символ – це умовне позначення предмета, поняття або явища; розпізнавальний знак або художній образ, який умовно відображає певну думку, ідею, почуття. Релігійна символіка становить собою своєрідний маркер, що застосовується для транслювання релігійної концепції через фіксацію (зображення) релігійних ідей і для відрізнєння сповідників однієї віри від інших. Рідновіри/неоязичники в Україні

послугуються як реконструйованими слов'янськими символами, так і суто українськими – народними та державними. Традиційно високим в їхніх релігійних громадах є авторитет духовних лідерів. Саме їм належить трактувати символи, формувати світогляд. Серед них виділимо Світовита *Пашика* (волхв Руського православного кола, далі – РПК) та Яромира (волхв Рідної віри, голова громади “Полум’я Роду” (м. Дніпро), голова Січеславського РПК). Нагадаємо, що РПК – це всеукраїнське об’єднання громад, діяльність яких має на меті сповідання руської православної віри (далі – РПВ).

Почнемо із перших кроків віруючого, який став на шлях рідновірства. Прикметно, що сучасні язичники виступають за чистоту віри й необхідність очистити її від всіляких нашарувань (головним чином християнських). Для “розхрещення” та “роздвоірнення” існують спеціальні обряди очищення, які знаменують умирання старої сутності людини і підготовку до народження нової. Головну роль у цьому обрядовому дійстві виконує волхв, який тричі (вияв числової символіки) звертається із замовлянням до богів і предків, проказує славослів’я та проливає молоко й мед як пожертву богам (по колу довкіл багаття і так, щоб дві третини потрапили у вогонь). Віруючий, який проходить через цей обряд, мусить “змити своє минуле життя й оновити тіло у воді” та тричі стрибнути через полум’я. Потім відбувається “перенародження”, коли спалюють стару сорочку й одягають нову, котру обов’язково повинен освятити волхв [16]. Серед народних символів, що сприймаються як обов’язкові елементи неоязичницької/рідновірської культури, бачимо вишиванки із традиційними українськими орнаментами. Для представників неоязичницьких течій вишиті візерунки є не тільки кодом, що підтверджує їхню національну або регіональну належність, а й магічними знаками-оберегами. Між рідновірами поширюється інформація про символіку вишиваних рушників і сорочок – як на офіційних ресурсах і сторінках у соціальних мережах, так і на численних лекціях з цієї теми [4]. Природно, що в такий спосіб репрезентуються власне неоязичницькі уявлення про магію вишивки, значення окремих символів і загалом про зв’язок із духовною сферою. Хоча в останні роки почастишали і статті авторів – сповідників цієї релігії, які у своїх висновках ґрунтуються на академічних наукових знаннях з історії вишивки, побутування в різних регіонах України тих чи тих візерунків народного строю. Зосібна, верховний волхв Родового вогнища рідної слов’янської віри (далі – РВРСВ) В. Куровський зазначає, що кожен елемент вишивки є проявом певного бога. Щоб зміцнити свої внутрішні якості в конкретний період дня, рідновір одягає певну відповідну сорочку [9].

Вишиванка для рідновірів – невід’ємний атрибут усіх релігійних заходів: при посвяченні, у час свят і богославлень, на виступах духовних провідників перед громадськістю тощо [6]. Ідентифікаційну функцію виконує вона і в громадах Рідної української національної віри (далі – *РУНВіри*) в діаспорі. Духівництво цих громад (відоме як рунтато і рунмама) принципово демонструє належність до українського народу, візуалізуючи її через національний одяг – вишиванку, яку синтезують із сучасним костюмом. Показово, що у громадах РВРСВ вбрання духовних провідників прикрашене вишиттям багатше, аніж пересічних її членів.

*Іл. 1. Світовит Пашник з триглавом
(фото з книги: Пашник С. Д. Триглав.
Запоріжжя: РПКоло, 7529 (2022). С. 5)*

ньому й зображення булави (чоловічий первень), що розкладається на спис і серце, та чаші (жіноче лоно). У підсумку – це єднання чоловіка і жінки (*іл. 1*) [14, с. 12; 16].

Аналізуючи у своїй праці символіку тризуба, С. Пашник стверджує, що символами є священні знаки, які передають значення Божої сутності. Їх творення – процес перманентний, з часом вони змінюються, набуваючи нового змісту [14, с. 4]. Слушність цієї тези доводять інші тлумачення тризуба, котрі простежуються у споріднених течіях і мають історичні нашарування. У триглаві вбачають і символи влади (скіпетр, посох), і символи війни (сокиру, клинок, лук), і руни. Іноді вказується, що він нагадує окремі літери – наприклад, “Щ”, яке може означати щастя родини або країни [12]. Уже неодноразово згаданий верховний волхв говорить, що за образом триглава, вписаного у восьмикутну зірку, будуються храми й укладається календар [14, с. 17–18]. Отже, для представників сучасного язичництва притаманне використання тризуба як універсального символу з глибоким міфологічним значенням, що узгоджується з їхнім світоглядом.

Із тризубом нерозривно пов’язаний український прапор, символіка кольорів якого також по-своєму пояснюється сучасними язичниками. У РУНВірі в барвах прапора оформлений елемент одягу священнослужителів – святана, що становить собою до-

Не залишається поза увагою й символіка писанок. За словами самих вірян, вони використовують трипільські розписи та природні світлини [5, с. 46]. Іншим важливим українським символом є тризуб. У різних неоязичницьких організаціях він має різні назви – триглав (Руське православне коло, Об’єднання рідновірів України), трисуття (Рідна українська національна віра), але незмінно слугує оберегом. У РУНВірі він також є знаком рунтата і рунмами.

Тризуб у РПК вважається одним із центральних духовних символів. В інтерпретації верховного волхва Світовита Пашника, наведеній у його книзі “Триглав”, це знак роду (чоловік (Ява) – жінка (Нава) і дитина (Права)) та, за іншою версією, трьох богів – Дажбога, Мокоші й Перуна [14].

Адепти РПВ у триглаві бачать боротьбу Перуна з Велесом – сюжет, що пронизує багато язичницьких обрядів, у т. ч. й весільних. Помічають у

вгі вузькі стрічки [8]. У РПК синьо-жовті кольори символізують поєднання води і вогню (Макоші і Дажбога), що є дітьми батька Сварога і матері Рожаниці в утворенні з білка і жовтка всесвітнього яйця – Роду [10]. Інше неоязичницьке потрактування семантики цих барв таке: жовте – це чоловічий впорядкований первень, а синє (блакитне) – жіночий, матеріальний і нестабільний [3]. Цікаво, що представники РПК допускають обидві варіації поєднання кольорів українського прапора, кожна з яких має своє значення. Варіант жовто-синього означає Сонце, яке днює в кроні Світового Дерева, і Воду, що тече в його коріннях. Послідовність барв може змінитися – коли Сонце сяде у Світові Води, Світове Дерево перевернеться. А оскільки Бог створив Світ подвійним, то така зміна розташування кольорів у державному прапорі цілком природна й не загрожує нічим негативним [17]. Як переконуємося, серед рідновірів немає одностайності щодо семантики прапора, але національні кольори виступають невід’ємною компонентою їхньої символіки.

Особливе місце у світобаченні рідновірів посідають храми. Українські неоязичники намагаються організувати богославлення в архітектурних пам’ятках або тих місцях, що були священними в добу бронзи, Київської Русі. Сакральна семіотика цих храмів переважно є реконструйованою й відтворюється на основі досліджень, порівняння зі святинями інших народів та різних історичних епох [13].

За висновками С. Пашника, християнська храмова символіка також міфологічна за своїм походженням, базована на язичницьких уявленнях, проте пізніше їй було надано християнського змісту. Сама святиня нагадувала поховання, тому дах її робили зеленим, як земля з дерном, що покриває могилу. У храмі обов’язково постійно горів вогонь, як зародок Сонця, адже ця споруда слугувала домівкою для Бога Сонця. Вона могла бути круглою (яйцеподібною) або мати відгалуження у вигляді хреста, зорієнтовані на чотири сторони світу. Храми човнового типу інколи були видовжені в північному, північно-східному, західному напрямі – для зручності астрономічних спостережень за сонцем, зокрема на весняне рівнодення [11].

У статті “Спроба відтворення святилища корабельного типу на о. Хортиця та його символіка” С. Пашник подав реконструкцію човнового храму на о. Хортиця, розтлумачивши його символи з позицій віровчення й обрядовості РПК. Навколо Дуба викладаються кам’яні помости – Вівтар (місце для треби богам), який фарбують на червоно. У західній частині такого корабля розташована корма у формі храму (уособлює місце, де спить Сонце). П’ятикутний переріз храму символізує голову Велеса. У центрі приміщення стоїть камін, у якому палає вогонь – символ Сонця. Угорі купол (символ небозводу), котрий підтримують 12 стовпів (за кількістю місяців року). Між Дубом і серединою правого борту розміщено чашу з Вогнем, аналогічно від лівого борту – чашу з Водою. Перед входом на півночі є образ Чорнобога, а на півдні – Білобога [13].

Символ Дуба став загальнорідновірським – це Дерево Всесвіту, що уособлює трисуття: коріння – потойбічний світ (Нава); стовбур – світ життя (Ява); крона – світ богів (Права). Друкована література, офіційні сайти сучасних язичників оздоблюються зображеннями їхньої символіки. З-поміж них можна знайти й високохудожні роботи. Як-от твори члена Національної спілки художників України

Іл. 2. “Дерево життя”,
худ. Сонцеслав (Віктор) Крижанівський
(фото з Art Gallery.
URL: <https://volart.com.ua/art/kryzhani/>)

народів світу. Верховний волхв РПК Світовит Пашник підкреслює, що не варто забувати й відкидати певні символи лише тому, що ними користується хтось інший. Так, традиційно рівнораменний хрест символізує Сонце (життя), косий хрест – Місяць (потойбічний світ), видовжений – меч (чоловічий первень), восьмиконечний – Дерево Всесвіту [12]. Сварга (хрест із загнутими по колу кінцями) – знак небесного вогню, батька богів Сварога – один із головних символів для Об’єднання рідновірів України.

Існують символи, які визнаються більшістю язичницьких конфесій. Таким є “Алатир” (Око Бога) – восьмикутна зірка-оберіг. За допомогою неї С. Пашник вираховує календар свят, що відповідає семи енергетичним точкам людини (знизу догори: куприк, стать, живіт, сонячне сплетіння, горло, третє око, тім’я) [14].

Важливим атрибутом рідновірського руху в Україні стала Велесова книга. Вона, на думку М. Лесів, залишається первинним джерелом формування засад віровчення й обрядовості для українських рідновірів, навіть попри те, що лідери різних неоязичницьких організацій по-різному ставляться до цього твору, а науковці дискутують стосовно його автентичності. Скажімо, очільник *Собору рідної української віри* Орій Безверхий взагалі не визнає Велесову книгу автентичним

Сонцеслава (Віктора) Крижанівського (1950–2016), співавтора ідеї створення Центру рідновірів Русі-України.

Ось як сприймають самі віруючі художню семантику створеного ним настінного розпису в Конча-Заспі (іл. 2): “Дерево життя” височіє над Живим Вогнем і пускає коріння до Землі, яке, своєю чергою, охороняють духи. Отож, як свідчать наші спостереження, сьогодні рідновірська символіка все активніше візуалізується за допомогою вишивки, писанкарства, живопису, архітектури.

Оскільки українські неоязичники реконструюють слов’янські вірування, то нерідко вдаються до переосмислення християнської спадщини з метою очистити її від суто християнських нашарувань і віднайти глибший народно-язичницький пласт цих вірувань, опираючись на етнологію та зіставлення символів багатьох

артефактом, що відображає духовність слов'ян; керівник духовного центру РВРСВ В. Куровський відносить пам'ятку до літописів; а С. Пашник (РПК) вважає її збірником духовних текстів, що й досі не втратив своєї актуальності; Верховна волхвиня Зореслава (Г. Лозко) визначає цей твір як священну книгу слов'янської етнічної віри, виділяючи з його текстового масиву молитви на різні випадки життя [1, с. 5]. На підставі текстів з Велесової книги конструюється рідновірська обрядовість, етика [12; 15].

Таким чином, українське рідновірство як релігійний феномен має чітко окреслені етнонаціональні ознаки. На сьогодні ці релігійні організації пройшли етап становлення й оформилися в рух з яскраво вираженим світоглядом. Спираючись на язичницьку етику, обряди, культову практику, рідновіри активно використовують релігійні символи. Трактують їх зазвичай волхви, і в окремих рідновірських напрямках їхнє значення може відрізнятись. Ті ж символи, що ними послуговуються у своїх духовних практиках і язичники, і християни, завжди інтерпретуються по-різному, що відображає антагоністичність двох світоглядів. Загалом рідновірство/неоязичництво зайняло власну нішу на релігійній мапі сучасної України і його діяльність, спрямована на збереження традиційної культурної спадщини, є достатньо результативною.

1. Базик Д. “Велесова книга” як джерело формування світоглядної складової сучасного язичництва: український контекст. *Сучасне язичництво (неоязичництво) у міській культурі: український та європейський контексти*: зб. матеріалів круглого столу (Київ, 18 жовтня 2019 р.). Київ, 2020. 34 с.

2. Базик Д. Неоязичництво в сучасних релігійних шуканнях українців. URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/15158-neoyazichnictvo-v-suchasnix-religijnix-shukannyaх-ukrayinciv.html> (дата звернення – 10.01.2022).

3. Базик Д. Українське рідновірство та неоязичництво: проблеми диференціації та самоідентифікації. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43961> (дата звернення – 10.01.2022).

4. Берегиня Ясна Яковенко розповідає про вишивку. *Вісник рідновіра*. URL: <http://ridnovir.in.ua/index.php/novyny/138-berehynia-yasna-yakovenko-rozpovidaie-pro-vyshyvku> (дата звернення – 10.01.2022).

5. Боголюб Свириденко-Овчаренко. Терновий шлях. РУНВІРА. Харків: Мачулін, 2017. 100 с.

6. День Державності в Запоріжжі. *Вісник рідновіра*. URL: <http://ridnovir.in.ua/index.php/novyny/378-den-derzhavnosti-v-zaporizhzhі> (дата звернення – 10.01.2022).

7. Колодний А. Нові релігії України. *Історія релігії в Україні*. Київ, 2010. Т. 8. 828 с.

8. Колодний А. Рунвіра. URL: https://kolodnyj2009.wordpress.com/2009/03/16/run_vira/ (дата звернення – 10.01.2022).

9. Лесів М. Окрім політики: естетичне в українському рідновірстві. URL: <https://uamoderna.com/md/lesiv-ridnoviry> (дата звернення – 10.01.2022).

10. Пашник С. Д. Особливості національної віри. URL: <https://www.svit.in.ua/stat/st69.htm> (дата звернення – 10.01.2022).

11. Пашник С. Д. Пояснення основної символіки храмів. URL: <https://www.svit.in.ua/stat/st90.htm> (дата звернення – 10.01.2022).

12. Пашник С. Д. Руська Православна Віра у питаннях і відповідях. Запоріжжя: Руське Православне Коло, 7529 (2021). 72 с.
13. Пашник С. Д. Спроба відтворення святилища корабельного типу на о. Хортиця та його символіка. URL: <https://www.svit.in.ua/stat/st19.htm> (дата звернення – 10.01.2022).
14. Пашник С. Д. Триглав. Запоріжжя: Руське Православне Коло, 7529 (2021). 40 с.
15. Посвячення у рідновіри / уклад Пашник С. Д. Запоріжжя: Руське Православне Коло, 7530 (2022). URL: https://svit.in.ua/kny/pashnyk/pashnyk_posviata.pdf (дата звернення – 10.01.2022).
16. Работкіна С. В. Світоглядні та обрядові особливості сучасного українського неоязичництва. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/download/314/339> (дата звернення – 10.01.2022).
17. Рідна віра в Україні. Основи віровідання. URL: <https://yaro.dp.ua/ridnavira/osnova.html> (дата звернення – 10.01.2022).
18. Смержевська О. Неоязичництво/рідновір'я з точки зору християнства. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Історичне релігієзнавство"*. 2014. Вип. 9. С. 138–146.
19. Lesiv M. *The Return of Ancestral Gods: Modern Ukrainian Paganism as an Alternative Vision for a Nation*. McGill-Queen's University Press, 2013.